

18.05.2019 Saat:16.00 Yiğit Gülöksüz İmece Evi

**Siyasi Bağlantılı Şirketler Üzerine Bir Üçleme:
Kindar Piyasa, Özelleştirmeler ve Otokrasi**

Dr. Gül Berna Özcan,
School of Management, Royal Holloway, University of London

Prof. Dr. Çiğdem Varol Özden: Değerli katılımcılar hepiniz hoş geldiniz. Bugün İlhan Tekeli Şehircilik Kültürü Vakfı Düşünce Paylaşım Platformunun ikincisini düzenliyoruz. Bu toplantı aslında benim için ayrı bir önem taşıyor, çünkü konuşmacımız Dr. Gül Berna Özcan benim ODTÜ’de yüksek lisans tez danışmanlığını yapmıştır. Kendisini Vakfımız adına davet ettim, sağ olsunlar kabul ettiler. Gül Berna hoca ile tanışıklığımız aslında İlhan Hoca sayesinde olmuştur. Ben yüksek lisans tezini sürdürdüğüm sırada İlhan hocaya gitmiştim ve tezimi kiminle yapabileceğimle ilgili İlhan hocaya danışmıştım. Gül Berna hocayı tavsiye etmişti. “Kendisi bizde yeni başladı ve onunla çok iyi bir çalışma yapabileceğini düşünüyorum” demişti. Gerçekten de çok verimli ve keyifli bir çalışma sürdürdük. İngiltere’ye döndükten sonra da ilişkimiz devam etti. Benim akademik yaşantımın başlangıcında kendisinin önemli bir yeri vardır. Sizlerin huzurunda kendisine tekrar çok teşekkür ediyorum.

Bugün Gül Berna hoca son çalıştığı konuları paylaşacak bizimle. Bu sunuşta çalıştıkları üç konuyu birleştirerek bizlere aktarmaya çalışacak. Sunum başlığı; “Siyasi Bağlantılı Şirketler Üzerine Bir Üçleme: Kindar Piyasalar, Özelleştirmeler ve Siyasi Otokrasi”. Sözü şimdi İlhan hocaya verelim ve daha sonra Gül Berna hoca ile devam edelim.

Prof. Dr. İlhan Tekeli: Gül İzmir’den geldi bizim okula (ODTÜ). Onlar hatırladığım kadarıyla 4 kişilerdi: biri Harika idi, biri Ayşe, Elif ve biri de Gül idi. İzmir’in çalışkan öğrencileri bizim bu tarafa gelmişlerdi. Uzun süre birlikte olduk, öğrenci olup bizimle birlikte çalıştı ve daha sonra kendisi İngiltere’ye gitti ve şimdi orada ders veriyor. Uzun zamandır bir konu üzerinde çalışıyor. Bu konu aslında çok önemli; Türkiye’nin kapitalistleşme sürecinde İslamcı sermaye denilen olayın 30 yılı aşkın bir süredir izlemesini yaptı. Genç görünüyor ama 30 seneyi aşkın bir araştırması var. Şimdi yayınları yurt dışında

önemli dergilerde; ama geçen sene bana “Ben bir de Türkçe kitap yazmak istiyorum.” dedi. İletişim ile ilişki kurdu şimdi Türkiye'ye dönük bu deneyimi kitap haline getirecek. Bir anlamda onun ilk ipuçları buradaki sonuçta olacak. Türkiye'nin özgünlüklerini kavramak bakımından çok önemli bir konu.

Dr. Gül Berna Özcan: Teşekkür ederim. Ben de çok mutlu ve gururluyum çünkü 3 kuşak bir aradayız İlhan Hoca da benim tez danışmanımdı. Aynı zamanda eski hocalarım da burada; ne mutlu bana, umarım beklentilerinizi boşa çıkarmam. Denildiği gibi 3 makale üzerinden bir anlatı yapmaya çalışacağım. Bu konuya nasıl geldim? 1990'larda Refah Partisi'nin Büyük belediyelerde kontrolü ele almasından sonra İslamcı sermaye üzerine bir sürü sözler söylendi, yazıldı, edildi. Ben de o zamanlarda Marmara Üniversitesi'nden Murat Çokgezen ile birlikte bir çalışma yaptım. Ama biz orada daha çok yeni bir sermaye grubunun kendini merkeze alma çabasında neler yaptığını görmeye çalıştık. Özellikle çok ortaklı şirketlere baktık. O zamanlarda hatırlarsınız Yimpaş, Kombassan gibi firmalar ortaya çıkmıştı ve bunlarla eski CHP iktidarındaki işçi şirketleri arasındaki birtakım benzerlikler gördük. Yani Anadolu'da bir sanayileşme hamlesi ve bunun bir ideolojik söylemi olan küçük sermayeli girişimci ve birikimi olan ailelerle kenetlenmiş bir yapı olduğunu gördük. Bunu *Word Development* (2003) ve *Comparative Economic Studies*'te (2006)¹ yayınladık. Şöyle bir sonuca varmıştık: yeşil sermaye gibi bir tartışma bu olguya uyumuyor. Asıl mesele sermayenin yeniden yapılanma sürecinde bir arayışın, bir söylemin, imaj ve güven kaynağı olarak ortaya sürülmüş olmasıdır. Yani gözlem şuydu bugünden bakarak söylemek gerekirse İslam piyasalaşırken piyasa da İslamlaşıyordu Yani iki taraflı bir refleks söz konusuydu. Daha sonra ben Orta Asya'yı çalıştım ve tekrar bu konuya geldim. Yaklaşık 7-8 sene önce bir doktora öğrencisi bizim bıraktığımız noktadan aynı söylemle geldi ve İslamcı sermaye üzerine çalışmak istediğini söyledi. Evirdik çevirdik bir şey çıkmadı ondan, derken ben siyasi bağlantılı şirketler üzerine yapılmış birkaç çalışma okudum. Ağırlıklı olarak iktisatçıların yaptığı çalışmalardı. Bu çalışmalar zihin açıcıydı yani bana hem metodolojik olarak uygun olması, ince ölçüm yapmayı sağlaması hem de Türkiye'nin içinden geçtiği gibi büyük bir dönüşümü

¹ Özcan, G.B. ve Çokgezen, M., 2003. “Limits to Alternative Forms of Capitalisation: The Case of Anatolian Holding Companies”, *World Development*, 31 (12), pp. 2061-2084

Özcan, G.B. ve Çokgezen, M. 2006. “Trusted Markets: The Exchanges of Islamic Companies”, *Comparative Economic Studies*, 48 (1), pp. 132-155

anlamak için yeni araçlar ortaya koyması bakımından yararlı oldu. Konumuz olan üç çalışmam da bu perspektiften bakıyor ve bütünün parçalarını inceliyor.

Sunuşu şöyle sıralayacağım: Önce neden siyasi bağlantılı şirketlerden bahsediyoruz, nedir bunlar, teorisi nedir, bu sahanın yöntemi nedir? Ondan sonra “Üçleme”yi anlatacağım kısaca ve ana bulgulardan bahsedeceğim. Sonra sonuçlar ve öneriler getireceğim. Şimdi iş dünyası ve siyaset ilişkisi iktisat ekonomisinde yolsuzluk gibi totallerden bakılarak yapılıyor. Dolayısıyla yolsuzluğun ne derece iş dünyasını etkilediği konusunda çok ince araçları olmayan bir söylem ve daha çok gelişmekte olan ülkelere biçilen bir yapı. Halbuki bu çıkar ağları çok çeşitli, üstelik yaygın ilişkinin şirketler, sermaye yapıları üzerindeki tezahür biçimini açıklamak için daha rafine araçlara ihtiyacımız var. Aynı zamanda libelleştirme sürecinde yani 1980’lerden sonra dünyanın her yerinde genişleyen piyasa ve özelleştirme ile birlikte yeni kaynak paylaşımı yapıldı. Sadece Türkiye’de değil aynı zamanda dünyanın hemen hemen her yerinde bu kaynak paylaşımı yapıldı. Özellikle Sovyetler Birliği’nden çıkan ülkelerde, Rusya gibi ve Çin gibi ülkelerde kapitalizme geçişle beraber piyasada bir derinleşme oldu. Bu liberalleşme ile birlikte demek ki büyük kaynaklar birtakım dağıtım sistemleri ile yeni aktörlerin eline geçti. Aynı zamanda siyasi dönüşünde de bir yapılanma süreci oldu. Bir taraftan kaynak paylaşımını yapılırken, yeni aktörler yeni piyasa oyuncularını güçlerini arttırırken, bunların siyasete olan etkisi de güçlü oldu. Bunun en belirgin örneği Rusya’da ve Orta Asya’da yaşanan oligarşik düzenin kurulmuş olmasıdır. Dolayısıyla burada piyasa, siyaset ve kurumlar üçgeni içerisinde bir ilişkiden bahsediyoruz ana tema bu.

Gelelim bu çalışmaların analizine; siyasi bağlantılı şirket çalışmaları ağırlıklı olarak Amerika’dan çıkan, çoğunlukla iktisatçıların öncülük ettiği ve büyük şirketlere, hisse piyasalarında borsalarda işlem gören firmalara baktıkları bir alan. Aktörlerin etkisine yönelik yaptıkları çalışma özellikleri açısından da daha çok verimlilik, kârlılık ve firma yönetimi üzerine yoğunlaşmış bir analiz biçimi. İktisatçılara son yakın zamanda işletmeciler de eklendi. Ama işletmecilerin çok yeni bir söylemi yok. Sadece iktisadın bir takım yöntemlerini kullanarak işletmelerin organizasyonunda sürdürülebilirlik nasıl olur, şirketler nasıl riskleri azaltmak için birçok politik aktörle etkileşime geçiyorlar ya da geçtiler gibi suya sabuna dokunmayan çalışmalar yapıyorlar. Bunların çoğu içe dönük çalışmalar. Yani firma daha iyi nasıl verimli olur nasıl daha uzun yaşar gibi bir takım söylemlerle baktıkları için olaya sadece dışsalılıklar açısından siyasi ilişkilere bakıyorlar. Fakat iktisatçıların yaptığı çalışmalardan en

önemlisi Roberts'ın 1990'da yayınladığı “Ölü Senatör Asla Yalan Söylemez”² çalışması vefat eden ancak uzun dönem aktif ve değişik komitelerde yer almış bir senatörün ölümünden sonra ona bağlı şirketlerin nasıl değer kaybettiği üzerine yapılmış bir analiz. Bu kritik olay ve olgu analizleri, iktisatçıların çok iyi yaptığı çalışmalardır. Yani ani bir olay, daha önce kurgulanmış ilişkiyi değiştiren bir olay ve onun etkisi. O ölçümler aslında o değerin bir ilişkide yerinin nasıl olduğunu ve nasıl değişebileceğini ortaya çıkarıyor. Daha sonra Mara Faccio önemli bir çalışma yaptı. Bunu *American Economic Review*'da yayınladı³. O, bu bağlantı biçimlerini tanımladı ve hala birçok yayında ona atfedilir, çünkü ilk o rafine şekilde ortaya koydu. Bir şirket nasıl siyasi bağlantılı olur? Şirketin büyük hissedarları ya da üst düzey yöneticileri milletvekili mi?, bakan mı?, devlet başkanı mı?, üst düzey siyasetçinin birinci derece akrabası ya da yakın dostu mu? ; bu kriterler o şirketin siyasi bağlantılı olduğuna dair bir ölçüm sunuyor. Amaç da şu: eğer birinci derece yakınıysa tabii ki o siyasetçiye ve siyaseti yapan kişiye, gruba da erişimleri vardır. Dolayısıyla kaynak paylaşımında ya da herhangi bir ilişkide önceliğe sahiptir. Daha sonra Faccio bu çalışmasını derinleştirdi. İlişkilerin türü; mesela bir kulübe üye olmuş olmak, Amerika'daki tenis kulüpleri, aynı okulda belli bir sınıfta okumuş olmak gibi. Bunlar çeperini oluşturan ilişki biçimleridir. Bu çalışmalar özellikle Amerika'da ilginç bir takım olaylara uygulandı. Bunlardan biri yakından tanıdığımız Daron Acemoğlu ve MIT'den arkadaşlarının yaptığı çalışma⁴. Bu çalışmada, ABD'de [Timothy Geithner](#)'ın hazine sekreterliğine atanacağı dedikoduların başlaması ve atanması süresi içerisinde [Geithner](#)'ın ilintili olduğu şirketlerin borsada aldığı değerleri inceliyor. Bu 10 günlük süre ve şunu buluyorlar: [Geithner](#) ile ilgisi olan şirketler sıradışı değer kazanıyorlar. İlişki biçimlerinin analizi de çok güzel, ancak burada (Türkiye'de) çok uygulayamayacağımız bir yöntem: [Geithner](#)'ın sözelimi günlükleri, resmi toplantıları, ofisinde kiminle ne kadar süre görüştü gibi bilgiler kullanılıyor. Bunlar Amerika'da bazı bilgi paylaşımı serbest olduğu için alınabilen veriler. Üye olduğu kulüpler ve çalıştığı insan gruplarıyla bir ilişki ağı çıkartıyorlar. Bunun en kuvvetli olduğu noktalarından hangi şirketlerle ilintili olduğunu saptayıp o şirketlere bakıyorlar ve gerçekten de %15 gibi

² Roberts, B. E. 1990. “A Dead Senator Tells No Lies: Seniority and the Distribution of Federal Benefits.” *American Journal of Political Science* 34: 31-58.

³ Faccio, M. 2006. “Politically Connected Firms.” *American Economic Review*, 96(1): 369-386.

⁴ Acemoglu, D., Johnson, S. Kermani, A. Kwak, J. ve Mitton, T. 2010. “The Value of Political Connections in the United States.” Cambridge, Mass.: National Bureau of Economic Research.

bir fark buluyorlar. Çalışmanın rafine yönteminin dışında bence çok önemli bir sonucu var. Yakın zamana kadar araştırmacılar bu tür ilişkilerdeki etkinin demokrasi olmayan ülkelerde daha yüksek olduğunu tartışıyorlardı. Çünkü tek lider, tek partiye yönetilen açık olmayan sistemlere dayalı ülkelerdeki bu tür dalgalanmaların daha büyük olduğunu söylüyordu araştırmacılar. Fakat bu çalışma bunu çürüttü. Amerika geri kalmış bir ülke değil ancak buldukları oran en az onlar kadar anlamlı. Şöyle bir yorum yaptılar: 2008 krizinden sonra bir savrulma oldu ve böyle savrulmalar, krizlerin olduğu dönemlerde firmaların kaynaklara ya da kayırmacılığa olan ihtiyacı çok daha büyüktür, dolayısıyla bu süreçte öbürlerine karşı daha farklı üstün yarışmacılık elde ediyor bu bağlantılı şirketler.

Benim üçleme ise şöyle; bu ikisi yayımlanmış, üçüncüsü red edilmeyi bekleyen bir makale. İkincisi 5 kere (editörlerce hakeme yollanmadan) reddedildi. Bunu söylüyorum çünkü artık üzülmiyoruz böyle şeyler olduğunda. Birincisi enerji özelleştirmelerine bakıyor. Bu elektrik ve doğalgaz özelleştirmeleri. Bunlara yine kısaca değineceğim. Ana vurgu, kaynak dağıtımında nasıl bir kayırmacılık yapıldığını bölgesel olarak da tespit etmek. Burada kullandığımız verileri yine detaylı olarak anlatacağım. Özellikle Özelleştirme İdaresine dayanan verilerle yaptık. Umut'la birlikte yaptığımız iki çalışmadan biri. Bu ikincisi de siyasi bağlantıları tanımladıktan sonra İstanbul Sanayi Odası listelerinde sıra atlayan ve sıra düşen şirketleri analiz ederek bağlantı türünü, verimlilik farklılaşmasını analiz ettik. Üçüncü çalışma ise şöyle: ana argümanı bir şok olduğu zaman bağlantılı şirketler nasıl bir reaksiyon veriyorlar, nasıl cevap veriyorlar. Fakat bizim burada uyguladığımız yöntem daha önce hiç uygulanmamış bir şey. Biz tek değil iki şoku analiz ediyoruz. Mesela Geithner'da bir olay var, Robert'ın Ölüm Senatör Yalan Söylemez de ani ölüm var, bir olay var. Faccio'nun "sudden death" ani ölüm yine tek bir olay var. Biz iki olay alıyoruz orada bir seçim kazanımı bir seçim kaybı iki ters taraflı şok. Bu da içsellik (endogeneity) problemlerini aslında azaltan bir şey. Pervasız muktedirlerin akıbeti ve piyasadaki oynaklık diye söyleyebilirim. Bu çalışma İstanbul borsasındaki tüm şirketleri ele alıyor.

Kademe kademe olarak ele alacak olursak, ilk makale ağırlıklı olarak niteliksel bir çalışma; örnek olaylara bakıyor, onun yapısına siyasi ilişkilerine, ve iş gruplarına bakıyor⁵. İkincisi

⁵ Özcan, G.B. ve Gündüz, U. 2015. "Political Connections, Privatisation and Governance Under Political Islam", *Environment and Planning C: Government and Policy (Politics and Space)*, 33: 1714-1737

İSO (İstanbul Sanayi Odası) verisiyle büyük bir anlamda KOBİ temelli bir yükselme ve dinamizme ve bunun içindeki ayrışma bakıyor⁶. Üçüncüsü ise Türkiye ekonomisinin kaymağını teşkil eden, borsada işlem gören şirketlere bakıyor⁷. Dolayısı ile değişik açılardan iş dünyası ve siyaset ilişkilerine bakıyoruz. İlk çalışmada baktığımız alan elektrik özelleştirmeleri. Buradaki veri tabanı 2008 ile 2013 arasındaki özelleştirmeler. Doğalgazda ise 2003 ve 2013 tarihleri arasında bakıyoruz. Yani AK Parti iktidarının egemen olduğu, tek başına iktidar olduğu ve belirleyici kararları aldığı ve bunları uyguladığı dönemler. Burada kullandığımız veriler Özelleştirme Dairesi kayıtları, hangi bölge, hangi şebeke, nereye verildi gibi. Ama önce hangi şirketler ilk sıralamaya girdi, teklif yaptı ve ilk seçilen grup arasında ne vardı ve Sermaye Piyasası Düzenleme Kurumu'nun yönlendirmeleri, Resmi Gazete'de yayınlananlar ve meslek grupları ve diğer yayın organları ile çıkar gruplarının beyanları, raporları kullanıldı. İlişki biçimini analiz ederken de internet ve basın taraması yaptık. Yani hangi şirketler ilintili, bunlar ihaleyi aldı mı almadı mı gibi karşılaştırma yaptık. İkinci çalışmada ise İSO'nun listesindeki 1000 firmayı kullandık. Burada 2003 ve 2011 yılları arasında, ki yine AK Parti'nin egemen olduğu tek başına iktidar olduğu bir dönemde, ne kadar şirket bu listede sıralama atmış. Biliyorsunuz İSO sıralama yapıyor. Sıralamada o listede kalmış çıkmamış ama hep yukarı doğru sıra atmış şirketlerden ilk 50 seçtik. Bir de hep sıra düşmüş 50 şirketi seçtik. Bir de AK Parti iktidara geldikten sonra İSO listesine girmiş ve kalmış 25 şirketi inceledik. Bunları hem ciro hem de verimlilik durumuna göre analiz ettik. Bir de çok ilginç bir şey yaptık o dönemde siteleri kapalı değildi TUSKON ve MÜSİAD'ın üyeliklerine göre bu firmaları ayırdık. Yani A firması TUSKON'a mı üye, B firması MÜSİAD'a mı üye buna baktık. Çok az ortak üyelikler vardı orada da bir tercih yaptık, hangisine daha yakın diye. Buradaki argüman bir bağ var ama bağların türü var o bağların türüne göre verimlilik değişiyor mu? Firmanın kaynaklara ya da kayırmacılığı olan mesafesi etkileniyor mu? gibi bir şeye baktık. Dolayısıyla TUSKON ve MÜSİAD üyelikleri arasında bir fark var mı? ona baktık. Tabii ki temel argüman şuydu; girişimcilik ağları var bunlar farklılık gösteriyor. Bu ağların firmaların performansına etkisi nasıldır? nasıl görünüyor? bunlara baktık. Son çalışmada ise 7 Haziran 2015 seçimlerinde AKP aslında iktidarı kaybetti. Aradan geçen süreci hepimiz biliyoruz ve 1 Kasım'da güçlenerek geri geldiler. Buradaki analiz iktidara eklemlenmiş iş dünyası ve sermaye gruplarının yani bağlantılı

⁶ Özcan, G.B. ve Gündüz, U. 2015. "Political Connectedness and Business Performance: Evidence from Turkish Industry Rankings", *Business and Politics*, 17 (1): 1369-5258

⁷ Özcan, G.B. ve Evran, M. 2019. "Reckless Patrons: The Volatility of Politically Connected Firms"

diyebileceğimiz şirketlerin bir dış şok durumunda siyasetteki koruyucularını kaybettikleri zaman ve onu daha güçlü bir şekilde tekrar kazandıkları zaman verdikleri tepki arasındaki ölçüm. Burada daha çok "Cumulative Abnormal Return"ü kullanıyoruz. Zaten Daron ve çoğu iktisatçıların kullandığı bir yöntem bu. İşte bir ortalama borsa değeri var, o gün ona göre yukarı mı aşağı mı almış firma. Ayrıca performansına göre şunu çıkartıyoruz: Bu firma ortalamanın altında artmış ya da azalmış gibi bir dönem ele alınıyor. Bu dönemin tabii başka olaylardan ya da başka önemli gelişmelerden dolayı kirlenmemiş olması gerekiyor. Genellikle 1 ile 3 ile 5 gün arasında alınıyor yani seçim oldu 0 ondan önceki 3 gün, sonraki 3 gün ya da ondan önceki 5 gün, ondan sonraki 5 gün olarak en etkili dönem alınıyor. Daha çok uzattığımızda başka faktörler araya giriyor.

Şimdi biraz ana bulgulardan çok kısa özetler halinde geçeceğim. Birincisinde yani özelleştirmelerde gördüğümüz Türkiye’de KOBİ ağırlıklı yerelde bir dağıtım var, düzenleyici kurumların ve hukukun tahribine yönelik bir mekanizma işliyor, aynı zamanda yerelde bir takım "ihale sürüleri" oluşuyor. Yani sözelimi büyük bir firma ihaleyi alıyor ve daha sonra o firma aldığı ihaleyi yerelde parçalıyor. Dolayısıyla bir "saadet zinciri" oluşturuluyor. Zaten biliyorsunuz iktidarın başarısının bir ucu da yerele kadar uzanan bu zincirin kurulmuş olması. Fakat aynı zamanda da bu yerele kadar uzanan zincirin tepesinde de çok önemli kişisel aktörler var. Yani yeni şampiyonlar var ve bu şampiyonlar siyasi mekanizmaya bağlı olan şirketler. Ancak daha sonra yıldızı parlayan şirketler iki noktada: ki önemli argüman ise bence Gülen kırılması öncesinde TUSKON gibi Gülençi olan gruplarla Erdoğan'a yakın olan MÜSİAD üye olan gruplar arasında çok ciddi bir verimlilik farkının olmuş olması. Bu daha önce olan kavganın bir unsuru mudur ya da bununla ilintili midir? Aynı bir konu bilemeyeceğim fakat TUSKON grubundakilerin daha hızlı yükseldiği daha çabuk siyasi bağlantıyı faydaya dönüştürdükleri, daha birbirlerine kenetlenerek ayakta kaldıkları görülüyor. Bir başka olgu ise İslamcı sermaye, eski sermaye gruplarını yok mu edecek ya da İslamcılar bir şekilde o grupları siyasal iktidarıyla ortadan kaldıracak mı? Bir tehdit var mı? Paralel iki tane yapı, iki ayrı kapitalist düzen var gibi bir tartışma vardı. Ama tam tersi oldu İslamcı cephe ikiye bölündü, fakat bizim bulgularımızda görünen o ki bu İslamcı siyasetin yükselen ekonomik gücünün öbürünü yok etmediği, diğerinin de kendince büyüdüğü, gücünü koruduğu ve hatta 100 büyük şirket içerisindeki maddi gücünü devam ettirdiği yönündeydi. Bir de bunu gözlemledik yani yeni sermaye öbürünü yok etmedi, öbürü de devam etti yoluna. Aslında şuna ayrı ayrı bakmak lazım eski sermaye dediğimiz grubun imalat sanayide önemli büyük yatırımları var. Bunlar uzun erimli yatırımlar, 50- 60 yılda oluşmuş bir güçten

bahsediyoruz. Öbür sermaye ise hepimizin bildiği gibi hızlı rant yaratmaya, devlet kaynaklarını hızlı emip, hızlı paylaşmaya dayalı başka bir sermaye birikim süreci. Dolayısıyla aslında ikisini eşit şeylermiş gibi karşılaştırmak büyük bir hata. En azından ben öyle görüyorum çünkü içyapıları çok farklı.

Üçüncü çalışma zaten kısaca bahsetmiştim asimetrik şoklarla ilgili. Yani bir düzen var, ilişki ağları var, peki bu ilişki ağları ne kadar sağlam, ne kadar dış tehditlere karşı ayakta durabilecek bir yapıya sahip. Burada işte başat parti yani “dominant” parti diye düşünelim. Türkiye’deki siyasi gidiş artık normal bir çok partili düzenin dışına çıkmış olduğu için başat partinin kazanış ve kaybedişinin siyasi bağlantılı şirketler üzerindeki farklılaşan etkisi. Yani burada önemli olan bahsetmiş olduğum gibi inşaat, bankacılık ve enerji sektörlerindeki derinleşen kişisel akraba, ahabap, temelde tepeden örülen bir denetim ve daralan bir piramitten bahsediyoruz. Erdoğan ve yakınlarının daha çok egemen olduğu, daha üst düzeyde büyük değerlerin kontrol edildiği, bunların içinde tabii ki devletin sahibi olduğu şirketler var, Türk Hava Yolları gibi, değişik bankalar gibi. Bir de özel sektörde olup yöneticilere çok yakın olan şirketler var. Ama önemli olan şey, özellikle son dönemlerde Gülen ayıklanması, eski parti kurucularının Arınç gibi Gül gibi Davutoğlu gibi ayıklanmasıyla sistemde ciddi bir daralmanın yaşandığı gibi bir olgu söz konusu.

Şimdi bazı örnekler vereceğim hepsini değinemeyeceğim tabii ki çünkü her makalede değişen şeyler var. Mesela bir makalede yerel türlerden bahsettim ama temelde en çok kaynak transfer edilen enerji özelleştirmelerinde ortaya çıkan belli şirketler. Bunlar hepinizin bildiği şirketler. Tabii görece eski makale, 2011 verileri ile tamamlanmıştı. Kazancı, Cengiz, Kolin, Çalık, Kiler, Limak, Yıldızlar gibi ve her birinin siyasi bağlarla AK Parti aktörleri ile olan ilişkilerini özetledik. Biz bunları birkaç cümle ile özetledik tabii ama sayfalarca yazılacak şeyler bunlar. Fakat buradaki önemli olan başka bir bulgu da siyaseti arkasına alan şirketlerin uluslararası para piyasalarında ve uluslararası düzeyde elde ettikleri seviye. Yani Kazancı’nın Gazprom ile iş yapıyor olması. Putin ve Erdoğan buluştuklarında ne konuşuyorlar. Tabii ki bunu konuşuyorlar. Goldman Sachs’a hisse satmış, bunlar devlet garantisi olmadan kolay kolay yapılacak işler değil. Söz gelimi daha aşağıda Yıldızların Eti Gümüş’ün UniCredit ile işe girmesi. Kolin’in değişik işlere girmesi. Demek ki bu siyasi bağlantılar aynı zamanda şirketleri dışarıya taşıyan, uluslararası boyutta yeni fırsatlar kazandıran ama bir şekilde siyasi garantisi olan bir ilişki biçimi.

İkinci makalede İSO 1000 listesinde sıra atlayan ve düşen firmalar var. Yukarıda birinci tabloda en üstte toplam PCF (Politically Connected Firm). Onun altındaki TUSKON bağlantılı “T” olan, PCF1, direkt aktörleri yakın bağlantılı olanlar diğeri de TUSKON’un MÜSİAD ile networkleri ile bağlantılı olanlar. Dolayısıyla burada sıra atlayanlar ve düşenler arasında bir fark görebiliyoruz. Mesela MÜSİAD ve TUSKON arasında müthiş bir verimlilik ve performans farkı var. Gene aşağıda benzer olarak hızlı yükselen ve düşen şirketler arasında T olan TUSKON ile MÜSİAD bir farklılık var. Birinci dereceden çok yakın bağları olanlarla TUSKON arasında özellikle daralan bir durum var. Dolayısıyla birinci derece siyasi bağ ulaşımı olanlara karşı TUSKON firmaları yakın bir performans verebiliyor. Hızlı, güçlü, ve elinde çok kaynakları olan biçimde hareket etmeleri ile ilintili diye yorumluyorum.

Şimdi burada da satışlar ve mal varlıkları olarak iki ayrı sıralama var. Bu da 25 şirket ve AK Parti iktidara geldikten sonra listeye giren ve listede kalan yani AK Parti döneminde gönenmiş şirketler diyebiliriz buna. Gördüğünüz gibi yine TUSKON'a bağlı şirketlerin çok net bir performans kazanımı var MÜSİAD'a göre ki MÜSİAD daha eski. TUSKON 2000'lerin ortasında kuruldu, MÜSİAD ise 1991'de kuruldu. Orada daha görece köklü ve eski bir organizasyona rağmen yeni ve direkt en üst noktaya kadar ulaşımı çok net olmayan ama kendi içinde farklı dinamikleri olan ilişki biçiminin daha etkili olduğunu görüyoruz.

Son makale için çok değişik analizler var ve çoğu teknik açıkçası bir bölümünü ben hiç anlamıyorum bile. Mehmet yaptı. Teknikleri sadece biliyorum. Bakın bu kümülatif abnormal getirilerin Haziran ve Kasım'daki durumunu gösteriyor. Haziran kırmızı olan, Kasım mor gibi olan. Şöyle bir sonuç elde ettik biz. İşte diğer analizler yapıldı, regresyonlar vesaire. Bu tabi genel tablo ama bağlantılı şirketler için de çok durum değişmiyor. Bu tür şirketler patronlarını kaybetmeye çok duyarlılar. Patronlarını tekrar kazanmaktan daha da duyarlılar. Yani 1 Kasım'da bu kadar büyük bir çoğunlukla iktidara geldi AK Parti, ama geri dönüş aynı hızla olmadı borsada. Şimdi bu tabi ikinci dereceden bakacak olursak yatırımcıların algılarıyla ilgili. Yatırımcılar ne kadar para koyuyorlar, hisseler ne kadar hareket ediyor. Dolayısıyla bir ikinci elden bakıyoruz. Sonuçta Robert şöyle güzel bir laf etmişti kendi çalışmasında: Piyasaya yatırım yapanlar siyaseti bilirler, şirketlerin siyasi durumlarını da iyi analiz ederler. Yani boşuna değil yaptıkları hareketler. Burada şöyle bir enteresan konu var, tabi bunun yorumu makalede epey uzun ama. Bir demek ki; bu siyasi bağlantılar, daha sonra değineceğim, firmaları oldukça oynak ve hassas yapıyor. Özellikle dengeler bozulduğu zaman. İki AK Parti iktidarının genel eğiliminden dolayı yatırımcılar zaten çok şehvetle

yaklaşmıyorlar borsaya. Dolayısıyla bir geri dönüşte büyük bir beklenti ve heyecan zaten yok. Ama önemli olan bu şirketlerin, bağlantılı şirketlerin duyarlı olması ve hassas olması. Ve bunu çok hızlı ve çabuk şekilde hisse düşüşleriyle seçimi kaybedince göstermiş olmaları. Burada aslında daha küçük nüanslar var. Bunlardan biri; kayyumların atanması ve bir takım özellikle Boydaklar gibi şirketlere el konulması. Orada da şöyle enteresan bir şey var. O şirketler AK Parti değer kaybettiğinde değer kazanıyor, AK Parti seçim kaybettiğinde değer kazanıyor, AK Parti seçim kazandığında değer kaybediyor. Yani tam ciddi bir ters davranış biçimi var. Örneklem sayısı küçük olduğu için tabi bu konuda çok ciddi bir analiz yapmak mümkün olmadı. Yani onu ayrı bir küme olarak seçip, analiz etmek, siyaseten cezalandırılan siyasi bir takım garazlara uğrayan iş gruplarının aslında bağlantılı şirketlere göre ne kadar farklı hareket ettiği, ne kadar farklı bir konumda olduğu. Onları biraz anlattık ama bu tabi bizim ana argümanımız dışında.

Şimdi bu üçlemeden çıkan bazı sonuçlar. Bunlardan biri değişen bağların ve otokrasinin şekillenmesi. Şimdi biz mesela bu çalışmaya 2012-2013'te baktığımızda ne Gezi vardı, ne 17-25 Aralık vardı, ne de Askeri Müdahale vardı. Dolayısıyla o zamandan bu zamana ilişkiler korkunç değişti. Bu şunu gösteriyor özellikle hareketli siyasi ve iktidar çatışmalarının olduğu ortamlarda bir kere bu bağlantı böyle taşa yazdım orda kaldı gibi bir şey değil. Her an değişiyor. Yani bağlantının niteliği ve türü değişime açık. Dolayısıyla bu değişen bağlarla ilgili yeni dönüşümler yaşandı ve biz bir otokrasiye doğru yönelmiş olduk. Bu mesela önemli bir konu ve de metodolojik sorun. İkincisi, artan ilişki biçimlerinin kişiselleşmesi ve tepede dar bir piramit olarak hareket etmesiyle birlikte ciddi bir kamu yararı kavramının kaybolması söz konusu. Yani bu devlet şirketlerinin yönetiminden işte özelleştirmeye ilgili konulara kadar artık kimin çıkarına ne yapıyor, bu şirketin çıkarı A kişinin çıkarıyla mı ilintili, yoksa uzun dönemli bir ülke ekonomisiyle ilintili bir şey mi, artık kaybolmuş bir kaygı. Dolayısıyla bir kamu yararı kavramı erozyonu var, zaten biz onu özelleştirmelerde gözlemlemiştik. Yani böyle kayırmacılıkla dağıtılan değerler, kıymetler ve onun dağıtım biçimiyle zaten kamu yararı söz konusu değildi. Ama bu artan, derinleşen siyasi ilişkiyle hepten yok oldu. Sözelimi Halk Bankası kamu yararına göre mi yönetiliyor? Türk Hava Yolları Türkiye Cumhuriyeti'nin uzun dönem yararları için mi yönetiliyor? gibi bir tartışmayı artık yapmak maalesef mümkün değil. Cevabı bile pek net değil bunun. Üçüncü konu, siyasi gömülme ve meşruiyet sorunu. Yani bir grup, şirket, bir lider bir partiyle çok iç içe geçtiği zaman bu parti ya da lider gittiğinde, Robert'ın örneğindeki gibi, öldüğü zaman veyahut sistem değiştiği zaman kendileri için ciddi bir meşruiyet sorunu doğmuş oluyor. Çünkü

kendilerinin kazanımları bu kişilerin bulundukları makamlarla ilgili. Bu tabi çalışılmış alanlar. Mesela bir yabancı şirket bir liderin davetiyle, atıyorum Endonezya'ya gidiyor, çünkü onlara bir takım tavizler veriliyor, lider ölüyor, şirket açıkta kalıyor, bu sefer geri çekilmek zorunda kalıyor, çünkü halktan büyük bir tepki alıyor. Veyahut da bir takım koloni dönemi şirketleri gibi de düşünülebilir, o daha farklı unsurlar içermekle beraber, benzer bir meşruiyet meselesi söz konusu. Diğer bir konu iktidardan düşüşün kazanıştan daha sarsıcı olması bu tür şirketler için. Onu kısaca bahsettim, yani böyle bir şey içeriyor içerisinde, önemli bir kırılma içeriyor. Gezi, Aralık ve Askeri Darbeyle birlikte giderek daha kindarlaştıran daha tepki veren, tahripkar bir gidiş var. Ben onu artık tek gidişli yol olarak görüyorum, öyle algılıyorum. Bunun tabi uzun dönem etkileri ise henüz yeni başlayan bu krizle hissettiğimiz önu olmayan, sanayide tıkanmış, kalkınmada hiçbir siyaseti olmayan, dolayısıyla kaynakların çarçur edildiği büyük bir enkaz diyebiliriz. Neden böyle? Siyasi bağlantılı şirketler bunun bir uzantısı. Şöyle çevirebiliriz belki de. Konu artık İslamcılık falan değil. Konu artık piyasadan siyasete yönelen bir ilişki biçimi. Yani siyasette kalmak piyasanın devamı demek, piyasanın devamı için de siyasette kalmak gerekiyor. Çünkü kamu yararı göz edilmeden yapılmış büyük günahlar, suçlar var. Bunun hesabını vermek gerekebilir. Bu da siyasetçilerin, aktörlerin işine gelmeyen bir şey. Bu nedenle de bu sistemin içindeki firmalar tabi ki sonuna kadar kendi müktedirlerini savunacaklar ve onu güçlendirecekler ya da destek verecekler. Bu da şu; otokrasinin beslendiği bir piyasa mekanizması var. Yani boşa havada durmuyor bu otokrasi, bunun ayağı var, yere değen unsurları var. Demin bahsettiğim bu yerelde de "sürülenme ve saadet zinciri" ile birlikte değiştiği gerçek bir halk kitlesi var. Krizle birlikte bu değişti, bu dönüşüm ne kadar siyasete yansıyor tabi ki göreceğiz.

Gelecekte neler söylenebilir, yapılabilir, kısa bir açılım yapayım. Biraz iktisat alanından öteye bir açılım gerekiyor. İktisat alanı hem kendi niceliksel maharetleri, yöntemleri, gelişmiş çalışmalarıyla biraz her şeyi gölgeliyorlar. Yani mesela antropolojide, bölge çalışmalarında, plancılıkta acaba bu bağlantı unsurları nasıl analiz edilebilir. Belki bir açılım orda olabilir, gelişebilir. Yöntem sorunları devam diyor. Daha önce değiştiğim gibi ilişkiler değişiyor, bir. Yani bir önce bağlantılı TUSKON vardı, biz bağlantılı hesaplamıştık 2011'de. Şimdi TUSKON yok oldu, buhar oldu. Dolayısıyla böyle bir sorun var, bağlantının zamansal anlamı var. Onun bir kullanım süresi var, o sürenin tayini ve tespiti önemli. Ölçümü çok önemli. Bu bağlantı, bu ilişki firmanın kaynak dağıtımına etki edecek kadar önemli mi? Yani biri siyasette önemli birinin amcası çocuğu mesela. Belki küsler, belki hiç konuşmuyorlar. Yani illa amcası-çocuğu diye şirket bağlantılı olmuyor. Bir kaç kanaldan bakıp test etmek

gerekiyor, o da uzun bir iş. Hele bizim gibi açık bilginin olmadığı, her şeyin gizli saklı olduğu, hesap verilmeyen toplumlarda bunu yapmak çok daha zor. Biz mesela düğünleri incelemiştik. Mesela sünnet düğününe AK Partinin milletvekili gidip kurdele kesmiş mi? Bunları bir çeşit “sosyal vekalet” (social proxy) olarak kullandık. Yani niye milletvekili kalsın Ordu’da birinin düğününe gitsin ki? Demek ki bir ilişki var. Onu bir ilişki olarak algılamıştık. Ya da Erdoğan’ın gidip nikah şahidi olmasını bir ilişki olarak algılamıştık. Çünkü bir ulaşım var. Ama bu sorunlar devam ediyor. Siyasi rejim farklılıkları da aynı biçimde çalışmanın yöntemini, çerçevesini çok etkiliyor. Yani bu çalışmayı bir Rusya’da yapmak, bir Çin’de yapmak var, ki aman Allah, bizde yapmak var, o da zor. Dolayısıyla rejimin karakteri aslında ilişkinin şeklini, biçimini siyaset-iş dünyası sermaye ilişkilerinin bir anlamda rengini belirleyen unsurlar. Dolayısıyla siyasi rejime bakmadan, bu ilişkiyi analiz etmek biraz saflık olur.

Ben şimdi ne yapıyorum, şöyle. Bir siyasi gücün değişimi sürecinde şirketler ve bağlar nasıl değişiyor onu inceliyorum yeni bir çalışmada, emekleme aşamasında. Bir de bir arkadaşım, Ahsen ile, İngiltere’de Ahsen Lisa Sezer, Antep’te yerel coğrafi izdüşümleri inceliyoruz. Yani siyasi bağlantılı olmanın, TUSKON’a ya da MÜSİAD’a üye olmanın, CHP, MHP ya da AK Parti’den aday olmanın, yerelde siyaset yapmanın, iş dünyası siyaset ilişkilerine bakıyoruz ki bu da çok enteresan. Çok hızlı bir kayganlık döneminden çok sistematik bir dikey yapılanmaya geçiş var otoriterleşme ile birlikte. Bu yerelde ilişkilerin nasıl kurulduğu ve devam ettirildiği de enteresan. Şu anda öyle bir çalışmamız var. Yani yüzde elli tamamladık. Daha tamamen bitmedi. Şimdilik söyleyeceklerim bu kadar. İlginiz ve sabrınız için teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. İlhan Tekeli : Gül’e çok teşekkür ederiz. Çok iyi, derli toplu, başı sonu belli bir şekilde anlattı. Ve tabi kafamızdaki birçok soruya bağlantı kurdu. Şimdi sizlere tartışmaya açacağım. Herhalde Gül’e soracak çok soru var.

Mehmet Nazım Özer: Ben bir soru soracağım. Bu şirketlerin siyasetle ciddi anlamda ilişkileri var demiştik. Peki bunlar kendilerine kazanç sağlamak için kendileri mi proje üretiyorlar? Yoksa oluşturulmuş projelerden mi pay alıyorlar? Yani mesela Kanal İstanbul’u bir firma mı öneriyor hükümete, yoksa hükümet bunu kendi mi düşündü?